

De wetenschapsbeoefenaar als adviseur in tijden van Trump

Mirjam Sombroek van Doorm en Carel Stolker

Referentie: M. Sombroek van Doorm en C. Stolker (2026), De wetenschapsbeoefenaar als adviseur in tijden van Trump, in: K. Caminada, J.H.M. Donders, C.A. de Kam en O.P. van Vliet (red.), *Bestaanszekerheid voor allen – Sleutelen aan de sociale zekerheid in theorie en praktijk* (Liber Amicorum Kees Goudswaard), Universiteit Leiden: 141-154

Kees Goudswaard en de groep economen om hem heen zijn altijd een bijzondere eend in de bijt van de Leidse rechtenfaculteit geweest. ‘Bijzonder’, maar niet uitzonderlijk. Want de rechtswetenschap is een discipline die niet kán zonder hulp vanuit vooral de sociale en de geesteswetenschappen. De rechtseconomie is een van die onmisbare disciplines. De afdeling Economie van de Universiteit Leiden richt zich in sterke mate op het brede terrein van de *toegepaste* economie, met bijzondere aandacht voor sociaaleconomische vraagstukken die zich voordoen op terreinen als pensioen, armoede onder kinderen en de sociale zekerheid in het algemeen.

Kees’ impact is op elk van die terreinen groot geweest, bijvoorbeeld als kroonlid van de Sociaal-Economische Raad (SER), als voorzitter en lid van de vele commissies die zich bogen over de toekomst van onze pensioenen, of als lid van de Centrale Plancommissie. Daarnaast adviseerde hij op meer incidentele basis ministeries, de Europese Commissie, de Algemene Rekenkamer, verzekeraars, de Rand Corporation en de European Science Foundation. En we zijn met de opsomming van al die adviescommissies vast niet volledig. Bovendien kan een heel groot deel van zijn wetenschappelijk onderzoek, zijn lezingen en deelname aan expertgroepen worden gezien als het geven van adviezen in alternatieve vorm.

In onze bijdrage aan dit *liber amicorum* richten we ons daarom op de wetenschapsbeoefenaar in zijn rol als adviseur van overheid en politiek. Daarin zat een groot deel van de kracht van Kees, niet alleen in het denkwerk, maar ook in het bij elkaar brengen van tegengestelde opvattingen. De gerealiseerde hervorming van het pensioenstelsel is daarvan misschien wel het meest aansprekende voorbeeld.

Allereerst richten wij ons op de positie van de wetenschapsbeoefenaar in een adviescollege, een context waarin wetenschap en beleid samenkomen en onder voorwaarden succesvol maatschappelijke transformaties mogelijk maken. De literatuur duidt dit veld aan als transformatieve wetenschap-beleidsinteractie. Dit vrij

nieuwe onderzoeksveld gaat, kort gezegd, over de vraag hoe mensen uit de wereld van de wetenschap en beleidsmakers kunnen samenwerken om maatschappelijke veranderingen mogelijk te maken.

Vervolgens plaatsen wij de wisselwerking tussen wetenschap en samenleving in het bredere kader van publiek vertrouwen, in Nederland en internationaal, waarbij de erosie van het vertrouwen in de wetenschap in de Verenigde Staten een zorgwekkende illustratie biedt van wat er mis kan gaan.

Ten slotte richten wij ons op ons eigen land. Wij pleiten voor meer dialoog over onafhankelijkheid en neutraliteit bij de wetenschapsbeoefening. Die dialoog is essentieel om het gezag van de resultaten van onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek te waarborgen. En daarmee wezenlijk voor een hechte band tussen academische vrijheid en maatschappelijke betrokkenheid. Zo'n samenspraak past bovendien mooi in de 'nationale dialoog' die het Nederlandse Rectoren College is gestart.

De wetenschapsbeoefenaar als adviseur

De wet draagt universiteiten op om niet alleen onderwijs te geven en onderzoek te verrichten. Zij moeten al die kennis ook overdragen ten behoeve van de maatschappij.¹ De samenleving is ermee gebaat dat alle verworven kennis ergens landt; zo is kennis een belangrijke bouwsteen voor beleid en voor toekomstige wetgeving.² Universiteiten zijn de afgelopen jaren intensief bezig geweest de samenleving beter bij hun kennisproductie te betrekken. De Nationale Wetenschapsagenda is hiervan een mooi voorbeeld.³

Damstra (2025: 3-4) benoemt de verschillende rollen die kennis in het maatschappelijke discours kan spelen. In alle fases van het beleidsproces: of het nu gaat om het definiëren van beleidsvraagstukken (waar moet de overheid iets mee?), de prioritering ervan (wat is het belangrijkste?), de beleidsvoorbereiding waarin mogelijke interventies worden verkend, de manier van invoering, of de evaluatiefase.⁴

Een van de meer prominente manieren voor een wetenschapsbeoefenaar om als adviseur een bijdrage te leveren is het als lid toetreden tot een college of raad, en van daaruit actief bij te dragen aan adviezen aan uiteenlopende actoren in de samenleving, waarvan overheid en politiek twee belangrijke zijn (en we beseffen dat die twee principiële verschillen, maar ook vaak door elkaar heenlopen). Die

1 Artikel 1.3 Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

2 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2025: 113). Dit rapport gaat over de vraag of Nederlandse overheden over de deskundigheid beschikken die nodig is om hun taken goed uit te voeren en of zij daarvan in hun handelen ook goed gebruikmaken.

3 De Nationale Wetenschapsagenda is een initiatief van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek nwo.

4 Zij verwijst naar Dunlop (2025).

raden en colleges (hierna kortweg: adviescolleges⁵) zijn er in soorten en maten.⁶ Zij vervullen een functie door wetenschappelijke kennis te verbinden met maatschappelijke en politieke besluitvorming – transformatie.

Eenvoudig is dat niet. Beoefenaren van de wetenschap twijfelen, onderzoeken en bouwen maar heel langzaam kennis op, terwijl politici juist behoefte hebben aan duidelijke antwoorden om snel besluiten te kunnen nemen waarvoor een meerderheid is te vinden. In de politiek spelen – behalve kennis – ook waarden en belangen een grote rol, waardoor onderzoeksresultaten vaak strategisch worden gebruikt om een partijstandpunt te ondersteunen, of om tijd te winnen. Daardoor botst de rustige, voorzichtige en specialistische aanpak van de wetenschap regelmatig met de snelle, brede en resultaatgerichte wereld van de politiek (Damstra, 2025: 4-5).

Het door elkaar heen lopen van deze eigenaardigheden van beide domeinen vergroot de kwetsbaarheid van de wetenschap voor beschuldigingen van gebrek aan onafhankelijkheid en neutraliteit. Dat kan gemakkelijk bijdragen aan maatschappelijke scepsis. Zo werd tijdens de coronacrisis wetenschappelijk advies gepresenteerd alsof dat het beleid dicteerde, waardoor de politieke verantwoordelijkheid vervaagde – met alle ellende van dien voor de relatie tussen wetenschap en samenleving.⁷

De centrale vraag van Damstra (2025: 7) is hoe adviescolleges hun cruciale en verbindende rol effectief kunnen blijven spelen in een veranderend politiek en maatschappelijk speelveld dat wordt gekenmerkt door toenemende scepsis over en weerstand tegen door de wetenschap gevoede inzichten. Zij ziet drie kernuitdagingen.

De eerste is het bewaken van de noodzakelijke *distantie* ten opzichte van politiek en overheid. Adviescolleges moeten zich weren tegen pogingen om wetenschap te politiseren. Dat vraagt om een duidelijk afgebakende rol en om het vermogen weerstand te bieden tegen maatschappelijke en politieke druk.

De tweede uitdaging is het op een goede manier vormgeven van de noodzakelijke *betrokkenheid*. Die is alleen mogelijk als er vanuit politiek en overheid werkelijke interesse in de adviezen bestaat en als bij beleidsmakers en politici het vermogen bestaat om daarvan op een oprechte manier gebruik te maken.

5 De formele benamingen lopen uiteen: adviescollege, adviesraad, adviescommissie, (plan-)bureau, deskundigengroep, en zo verder; zie het overzicht van de adviescolleges van de rijksoverheid op de website van de rijksoverheid.

6 Sommige adviesorganen vallen buiten het bereik van de Kaderwet Adviescolleges (Stb. 1996, 378), maar zij vervullen wel een min of meer vergelijkbare rol bij de vorming en evaluatie van beleid.

7 Boutellier (2025: 127 e.v.).

Voor het goed vervullen van ieders maatschappelijke rol, moeten de brenger en de ontvanger van het advies *elkaars eigenheid en autonomie respecteren*. Damstra wijst daarom op het belang van rolvastheid en op het verschaffen van helderheid over mogelijk normatieve keuzes in het advies, en op het belang van een scherp onderscheid tussen adviseren en politieke besluitvorming.

Wij menen dat deze drie kernuitdagingen ook gelden bij andere vormen van adviseren. Denk aan de deelname van wetenschapsbeoefenaren aan expertgroepen en aan hoorzittingen voor het parlement, het meewerken aan beleidsevaluaties, het houden van lezingen en deelname aan het publieke debat, aan het opleiden van toekomstige beleidsmakers en experts, en denk aan het geven van adviezen via concrete beleidsrapporten. Voor de wetenschapsbeoefenaar betekent dit inderdaad een voortdurend balanceren tussen distantie (kritische onafhankelijkheid) en betrokkenheid (de relevantie). De wetenschapper-adviseur, met een (naar een mooi woord van Hans Boutellier) ‘leven tussen meedoen en moeilijk doen’. Te veel distantie kan leiden tot irrelevantie, te veel nabijheid tot verlies van gezag. En uiteindelijk gaat het bij adviseren door mensen uit de wetenschap, in welke vorm dan ook, altijd ook om publiek vertrouwen.

Nederlanders vertrouwen de wetenschap, alhoewel...

Het vertrouwen van Nederlanders in de wetenschap is hoog, en dát terwijl het vertrouwen in alle andere instituties is gedaald.⁸ Als burgers naar hun vertrouwen wordt gevraagd in bijvoorbeeld de rechtspraak, de media, grote bedrijven en de politiek, dan scoort de wetenschap steevast het beste. Mensen zeggen veel vertrouwen te hebben in de wetenschap als kennisinstituut, in de wetenschappelijke methode, in wetenschappers en in de conclusies die zij trekken op basis van wetenschappelijk onderzoek. Gemiddeld geven Nederlanders hun vertrouwen in de wetenschap een 7,53 op een schaal van 1 tot 10. Maar het aantal mensen dat *weinig* vertrouwen heeft in de wetenschap is flink toegenomen ten opzichte van de vorige editie van dit onderzoek uit 2021. Het percentage mensen dat hun vertrouwen in de wetenschap een 5 of lager geeft op een schaal van 1 tot 10, steeg van 9,5 in 2021 naar 14,6 in 2025. Dat zijn veel mensen. Het onderzoek laat ook zien dat vertrouwen samenhangt met persoonlijke kenmerken van de ondervraagden, zoals politieke oriëntatie, opleidingsniveau en spiritualiteit.

Een andere belangrijke conclusie uit dit onderzoek is dat slechts een minderheid van de mensen vertrouwen heeft in wat *anderen* met wetenschappelijke inzichten

8 Slief *et al.* (2025). Een vergelijkbaar onderzoek is gedaan in Vlaanderen, met vergelijkbare, mogelijk nog iets positievere, uitslagen voor de wetenschap: Departement Werk, Economie, Wetenschap, Innovatie en Sociale Economie (2025).

doen. Zo heeft slechts 19 procent van de ondervraagden vertrouwen in conclusies die derden, zoals journalisten, op basis van wetenschappelijk onderzoek trekken. Als het gaat om hoe politici wetenschappelijke inzichten gebruiken voor beleid, heeft slechts 10 procent van de respondenten daar vertrouwen in (Slief *et al.*, 2025: 27 e.v.). Het vertrouwen in de wetenschap hangt dus mede af van hoe overheden en politici wetenschappelijke adviezen en inzichten gebruiken in hun werk (Schol-vink *et al.*, 2021).

Dit laatste is belangrijk, zowel voor adviescolleges, adviseurs vanuit de wetenschap, als voor de ontvanger van de onderzoeksresultaten. Het gaat *zowel* om het vertrouwen in de kwaliteit en de integriteit van het advies, *als* om het vertrouwen in de kwaliteit en de integriteit van de omgang met dat onderzoek door de afnemers (zoals overheden en politici). Het is daarom heel goed dat het Rathenau Instituut de komende tijd bijeenkomsten gaat organiseren en het land intrekt om hierover door te praten met betrokkenen zoals wetenschappers, beleidsmakers, politici en mensen die werken in de wetenschapscommunicatie of journalistiek.

De borging van de kwaliteit van het adviseren

Welke kwaliteitsregels gelden er voor wetenschappelijk adviseren?

Voor de *beoefenaren van wetenschap* zelf geldt de Nederlandse Code Wetenschappelijke Integriteit. Deze code formuleert principes, standaarden en normen van professionele, wettelijke en ethische aard. De code geldt voor de wetenschapsbeoefenaar, in welke rol dan ook, binnen of buiten een adviescollege.⁹

Om de kwaliteit en de integriteit aan de zijde van *adviescolleges* te borgen, bestaat er bovendien een kaderwet waarin elementaire zorgvuldigheidsregels zijn vastgelegd.¹⁰ Denk aan de samenstelling en de onafhankelijkheid en deskundigheid van de leden. Verder hebben vrijwel alle adviescolleges medewerkers van de wetenschappelijke staf die de adviezen voorbereiden, onder meer door het uitvoeren van literatuuronderzoek, het afnemen van interviews en het opstellen van discussie-nota's en conceptadviezen die vervolgens in het adviescollege worden besproken, goedgekeurd en vastgesteld. Hun rol in het proces mag niet worden onderschat en ook *zij* dienen zich aan de wetenschappelijke integriteitsregels te houden.

Voor *ambtenaren* die opdracht tot onderzoek geven of anderszins betrokken zijn bij extern onderzoek geldt voorts de Gedragscode Integriteit Rijk;¹¹ en als zij als onderzoeker optreden ook de Code Wetenschappelijke Integriteit.

9 De Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) heeft een concept voor de nieuwe gedragscode wetenschappelijke integriteit opgesteld.

10 Kaderwet Adviescolleges, Stb. 1996, 378. Daarnaast is er de 'Leidraad instellen externe commissies' (2024) voor alle overige commissies.

11 Te vinden in de *Staatscourant*, nr. 71141, 31 december 2019.

Kwaliteitsregels in overvloed dus. Maar regels alleen zijn niet genoeg om het vertrouwen van de samenleving vast te houden. We zagen zojuist dat het aantal Nederlanders met weinig vertrouwen in de wetenschap de afgelopen jaren is toegenomen. We zagen verder dat een *minderheid* van de Nederlanders vertrouwen heeft in wat *anderen* met wetenschappelijke inzichten doen. En daar komen nu dan de uiterst verontrustende ontwikkelingen in de Verenigde Staten bij. Die laten zien hoe wetenschappelijke autonomie en kennisproductie kwetsbaar zijn in een maatschappelijk en politiek gespannen klimaat.¹²

De aanvallen van de regering-Trump tegen de wetenschap

De aanval van de regering-Trump die is gericht tegen universiteiten en andere kennisinstellingen kent een groot aantal zorgvuldig uitgedachte strategieën. Daarvan noemen wij de negen belangrijkste.

Ten eerste het zaaien van angst binnen de gehele sector van onderzoek en onderwijs; ten tweede de koppeling van federale financiering aan ideologische en beleidsmatige voorwaarden van de regering en als derde strategie het verwerven van rechtstreekse invloed op wie er lesgeeft, wie er mag studeren, in welke vakgebieden en wát er gedoceerd mag worden. Vervolgens noemen we het fysiek vernietigen van onderzoeksdata en van faciliteiten om die data te verwerven en te onderhouden; de controle van en beperkingen op samenwerking met buitenlandse partners en de inperking van grondwettelijk gewaarborgde burgerrechtenregels op de campus. De zevende strategie bestaat uit aanvallen op alles wat te maken heeft met diversiteit, gelijkheid en inclusie, teneinde ‘neutraliteit op de campus’ te herstellen, de achtste omvat het invoeren van beperkingen op de verstrekking van visa voor buitenlandse studenten en onderzoekers, en het intrekken van eerder verleende visa aan deze groep. Ten slotte is daar het permanent uitoefenen van extreme druk via het dreigen met juridische maatregelen en rechtszaken.

Elk van deze financiële, juridische, emotionele en administratieve acties en dreigementen is onderdeel van een systematische aanval op de academische vrijheid van wetenschappers, op hun vrijheid van meningsuiting, op hun vrijheid om te publiceren en gegevens op te slaan, en op de institutionele autonomie van de universiteit. Hoe dit gaat aflopen is niet te voorzien.¹³ De hoeveelheid en de omvang van de aanvallen op de wetenschap zijn in elk geval zo groot, dat hele wetenschaps-terreinen beschadigd raken op een manier die niemand voor mogelijk hield. Denk aan de klimaatwetenschap, delen van de sociale en de geesteswetenschappen en de medische wetenschap. Ook onze eigen vakgebieden, zoals gezondheidsrecht en

¹² Wallach Scott (2024).

¹³ Een informatieve website is die van de American Association of University Professors. Deze site kent vier domeinen van *freedoms*: *teaching, research, intramural free speech en extramural free speech*.

internationale kinderrechten, voelen de gevolgen: onderzoek dat afhankelijk is van Amerikaanse data, samenwerking of financiering kan bemoeilijkt worden of zelfs stilvallen. Ernstiger nog zijn de effecten op kwetsbare groepen, zoals kinderen, patiënten en minderheden.¹⁴ Kinderrechtenonderzoek bijvoorbeeld raakt aan thema's als migratie, gezondheid, gender, onderwijs, armoede en sociale ongelijkheid – in eigen land en wereldwijd.¹⁵

De aanvallen van de regering-Trump tasten daarmee niet alleen de academische vrijheid van individuele wetenschappers aan,¹⁶ maar ook de institutionele autonomie van de universiteiten in de Verenigde Staten en het gezag van wetenschappelijk onderzoek wereldwijd. Het prestigieuze Scholars at Risk¹⁷ vat de impact van de aanvallen goed samen:¹⁸

Taken together, they represent an unprecedented, voluntary dismantling of the us as a global education, research, and innovation superpower. If the government's actions are not reversed or otherwise mitigated quickly, compounding generations of talent, innovation, and breakthroughs may be lost to the American people, to the benefit of other countries, if not lost altogether.

Hoe heeft de aftakeling zo snel kunnen gaan?

Tijdens een symposium dat in september 2025 werd georganiseerd door de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen probeerden de Amerikaanse econoom en Nobelprijswinnaar Paul Krugman en econome Robin Wells te verklaren hoe deze ontwikkeling in de Verenigde Staten (vs) zo snel heeft kunnen gaan. Universiteiten krijgen vaak het verwijt dat zij links en *woke* zijn. Interessant is dat Krugman en Wells de economische wetenschappen bepaald niet zien als een links of *woke* bolwerk. Economie als discipline heeft, huns inziens, eerder altijd iets meer aan de centrum-rechterkant gezeten.

Met name Wells liet zien hoe het vakgebied van de economie, en eigenlijk vrijwel alle wetenschapsgebieden, in het tijdperk-Trump onder druk zijn komen te staan. Zij ziet de Verenigde Staten als de kanarie in de wereldwijde kolenmijn van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Ze waarschuwt Europa en haar univer-

14 Zie bijvoorbeeld: Woolf *et al.* (2025); Galea (2025).

15 Zie bijvoorbeeld: Kayal (2025).

16 Van der Hulle (2025).

17 Scholars at Risk is een wereldwijd netwerk van meer dan zeshonderd instellingen voor hoger onderwijs in meer dan veertig landen. Dit netwerk stelt wetenschappers in staat om, ondanks dreiging en vervolging, hun werk voort te zetten in een veilige omgeving.

18 *Free to Think* is het jaarlijkse rapport van Scholars at Risk's Academic Freedom Monitoring Project, oktober 2025; het verslag beslaat vrijwel alle landen van de wereld.

siteiten om alert te zijn op wat er in de vs gebeurt en met name op de daar gebruikte strategieën en de snelheid waarmee de gevolgen ervan zichtbaar zijn.

In haar bijdrage probeert Wells voor Europese universiteiten te markeren welke *drivers* daarbij van belang zijn geweest.¹⁹ Zo zouden de wetenschap en de samenleving *out of touch* zijn geraakt, zonder dat de academie dat werkelijk in de gaten had. Beoefenaren van wetenschap en hun universiteiten zouden niet, of in elk geval onvoldoende, hebben gezien hoezeer ‘gewone mensen’ zoeken naar houvast, om dan vervolgens, in dat vaak vruchteloze zoeken, schuldigen te vinden (*scape-goating*). Tot die zondebokken blijkt, tot haar eigen verbazing, de wetenschap zélf te horen.

In het narratief dat volgde werden universiteiten en wetenschappers geframed als *elitist* – losgezongen van de samenleving. Waar economen geleerd hebben om vrij klinisch te kijken naar effecten van economisch keuzegedrag, hebben zij, aldus Wells, de impact ervan, de problemen, de zorgen, de onzekerheden en de angsten van ‘gewone mensen’ niet of onvoldoende gezien. Ook voor economen betekent dit *scapegoaten* dat zij tot ‘de vijand van het volk’ zijn gaan behoren – een status waarop ook zij totaal niet bedacht waren.

Een tweede observatie van Wells is hoe extreemrechts langdurig de aanval op de academie (onderwijs en onderzoek) heeft kunnen voorbereiden, zonder dat de academie dat echt in de gaten had (Project 2025). De aanval was zeer goed georganiseerd: eerst de universiteiten, daarna de advocatenkantoren,²⁰ dan de onderzoeksinstituten die voor de overheid werken en de overheids*agencies*, vervolgens de *non-governmental organizations* en filantropische instellingen, daarna het Bureau of Labor Statistics, enzovoort.

Ook haar derde observatie is van belang voor Europese universiteiten: de ontwikkeling in de richting van *fake science* die de vs de afgelopen jaren hebben gezien. Er bestaat, zegt Wells, al geruime tijd een parallelle wereld van *right wing institutions*, die nauwelijks serieuze wetenschap verrichten en die vooral gericht zijn op het ondersteunen van de politieke agenda van de *Trump-Republicans* (Wells maakte in haar bijdrage consequent een onderscheid tussen die groep en *other Republicans*), en die met hun rapporten en zelfs academische proefschriften het serieuze wetenschappelijke discours vervuilen.²¹

19 KNAW-symposium, *Political autocracy, scientific independence, global power and welfare distribution*, 23 september 2025.

20 Zie over de mogelijke gevolgen van het beleid van de regering-Trump voor de Nederlandse advocatuur en rechtszoekenden: Schnabl (2025: 256 e.v.).

21 Zie ook Damstra (2025: 8).

Wells' conclusie luidt dat de universiteit bondgenoten nodig heeft én dat ze pal moet blijven staan voor de integriteit en de kwaliteit van haar onderwijs en onderzoek, in een omgeving die naar haar aard *pluralistic* moet blijven. Ze benadrukt het belang dat wij als wetenschapsmensen duidelijk laten zien dat alle standpunten worden gerespecteerd (*viewpoint diversity*). Maar ze benadrukt ook dat er in elk geval een duidelijke grens moet worden getrokken bij *dehumanization* van wetenschapscollega's en daar waar zwartmaken en laster (*vilification*) beginnen.

Deze conclusie sluit nauw aan bij het concept van transformatieve wetenschap-beleidsinteractie, omdat wetenschap in een democratische rechtstaat alleen kan bijdragen aan maatschappelijke transformaties als ze betrouwbaar, pluralistisch en ethisch verantwoord is. Alleen dan kunnen onderzoekers op een effectieve manier kennis beschikbaar maken en vertalen naar beleid en politiek. Om zo daadwerkelijk bij te dragen aan verandering in de samenleving.

Op 1 oktober 2025 heeft Trump in een negen bladzijden lange *Compact for Academic Excellence in Higher Education* aan negen topuniversiteiten een *deal* aangeboden waarbij ze ermee zouden moeten instemmen conservatieve ideeën op hun campussen te bevorderen en waarbij ze zich blijvend zouden moeten verbinden aan een reeks van andere voorwaarden. Dit in ruil voor 'multiple positive benefits', met inbegrip van 'substantial and meaningful federal grants'. In een gezamenlijke verklaring hebben veel universiteiten die *deal* afgewezen,²² maar hoe het afloopt is onzeker. Op 7 november 2025 lijkt Cornell University door de knieën te zijn gegaan. De Amerikaanse minister van Onderwijs juichte, aldus een bericht in *The Guardian*: 'Universities are refocusing their attention on merit, rigor, and truth-seeking – not ideology!'

Wat kunnen wij in Europa van deze kanarie in de Amerikaanse kolenmijn leren? Behalve dat universiteiten pal moeten blijven staan voor hun academische vrijheid en voor de integriteit en de kwaliteit van het onderwijs en onderzoek in een omgeving die naar haar aard pluralistisch moet zijn, zijn onafhankelijkheid en neutraliteit voor ons gevoel sleutelbegrippen.

Onafhankelijkheid en neutraliteit: naar meer dialoog

Cruciaal lijkt ons het vertrouwen dat de samenleving mag hebben in wat wetenschappers doen en niet doen – al helemaal als adviseur van overheid en politiek. Burgers in Nederland hebben weliswaar veel vertrouwen in de wetenschap, maar het aantal mensen dat weinig vertrouwen heeft neemt wel toe. Het vertrouwen neemt juist áf bij onderzoek in opdracht van de overheid. Daar móeten we iets mee. Geen vertrouwen zonder onafhankelijkheid en neutraliteit.

22 *Statement by Higher Education Associations in Opposition to Trump Administration Compact*. Deze verklaring (van 17 oktober 2025) valt aan te treffen op de website van de American Council on Education.

Die beide principes lijken voor zichzelf te spreken, maar zij doen dat niet. We geven een voorbeeld. De (concept) Code Wetenschappelijke Integriteit 2026 schrijft voor dat onderzoekers hun werk in academische vrijheid moeten kunnen verrichten – vrij van externe beïnvloeding, bijvoorbeeld door belangen van ideologische, politieke of commerciële aard. De onderzoeker, zegt de code, neemt een open en kritische houding aan, ook ten opzichte van zichzelf, en ‘... laat zich bij het uitvoeren van het onderzoek niet leiden door persoonlijke belangen, voorkeuren, genegenheden, vooroordelen of overtuigingen, bijvoorbeeld van ideologische of religieuze aard’. De onderzoeker, vervolgt de code, spant zich in om zich hiervan bewust te zijn en is bereid zich hierover te verantwoorden.²³

Dat moet lukken, zou je denken. Toch, voor in elk geval een aantal wetenschappelijke disciplines geldt dat in de keuze voor en de uitkomsten van bepaald onderzoek onvermijdelijk ook die ‘persoonlijke belangen, voorkeuren, genegenheden, vooroordelen of overtuigingen’ een rol kunnen spelen. In ons eigen vak bijvoorbeeld, de rechtswetenschap, vragen dimensies als rechtszekerheid, doelmatigheid en rechtvaardigheid van een voorgestelde rechtsregel, wet of verdrag altijd om een bepaalde balans. Persoonlijke aspecten en overtuigingen zijn daarin niet zomaar weg te poetsen. Denk aan iemands wereldbeeld en aan de overtuiging van de individuele wetenschapsbeoefenaar hoe onze samenleving eruit zou moeten zien.²⁴ Met name aan de dimensie van rechtvaardigheid ziet je hoe normatief de rechtswetenschap kan zijn. ‘Burgerlijk recht is burgerlijke moraal’, heeft Hans Nieuwenhuis eens treffend gezegd.²⁵

Als dat waar is, dan moeten we ook een antwoord hebben op kritische vragen uit de samenleving over onze onafhankelijkheid en onze neutraliteit. De grote vraag in de vs is of die zogeheten ‘*woke*-ideologie’ onze academische vrijheid bedreigt; dat zij, zoals de al genoemde Amerikaanse minister van Onderwijs zei, meer gericht zou zijn op ideologie, dan op ‘*merit, rigor, and truth-seeking*’. Die vraag wordt ook in Nederland wel gesteld.²⁶ En als die vraag komt, dan horen we haar niet uit de weg te gaan, maar onszelf, zoals de Code van ons vraagt, te verantwoorden.

We zouden onszelf vaker meer fundamentele vragen over die onafhankelijkheid en neutraliteit kunnen stellen.²⁷ Denk aan: voeren we dat gesprek over onafhankelijkheid en neutraliteit genoeg binnen onze vakgebieden? Zijn we transparant genoeg om het vertrouwen van de samenleving waard te zijn? Doen we het metho-

23 KNAW (2025: 12).

24 Sombroek van Doorm (2024: 17).

25 Nieuwenhuis (1985).

26 Pas en Hofhuis (2021).

27 Van Gestel (2022). Hij is een van de meest kritische stemmen in het discours over onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechtswetenschap.

dologisch goed genoeg; doen we bijvoorbeeld voldoende empirisch en/of participatief onderzoek en verantwoorden we ons daarover voldoende? Zijn we duidelijk genoeg over met wie we wel of niet samenwerken en hoe de financiering van bijvoorbeeld leerstoelen precies vorm is gegeven? Staan we voldoende open voor de vragen van de samenleving? Ook in ons leerstoelenbeleid; waarom zijn er in Nederland wel tal van leerstoelen vennootschapsbelasting, en niet één over toeslagen en fiscaliteit?, vroeg Pieter Omtzigt zich af,²⁸ en denk ook aan de discussie die regelmatig opkomt over maatschappelijke nevenfuncties van hoogleraren.²⁹ Zijn we als wetenschapsbeoefenaar bij deelname aan het publieke debat voldoende open en eerlijk over de rol waarin die deelname dan plaatsvindt (bijvoorbeeld als we vooral ‘leek’ zijn)?³⁰ Zijn we open genoeg over ons benoemingenbeleid en verantwoorden we ons daarover voldoende?³¹ En durven we ieder onderwerp van onderzoek aan te pakken? Beperken we onze gesprekken en debatten binnen de universiteit niet te veel tot de eigen (ook interne) bubbels en hoe betrekken we ‘het stille midden’? Hoe zit het in de rechtswetenschap en in de economie met die *viewpoint diversity*?³²

In zijn afscheidsrede waarschuwde Bovens (2024) dat universiteiten door grote delen van de samenleving worden gezien als niet van ons.³³ De agenda van de universiteiten zelf is ‘niet altijd politiek neutraal’, maar zegt hij, ‘dient de belangen van de academisch geschoolden’.³⁴ We zullen, zegt Bovens net als Wells, bij het vaststellen van onze onderzoeksagenda’s en onderwijsthema’s kritischer moeten kijken of we daarmee ook recht doen aan de zorgen en belangen van de meer praktisch geschoolde burgers in ons land.³⁵ Hier ligt een duidelijke opdracht aan onszelf, vindt ook KNAW-President Marileen Dogterom.³⁶

Deze vragen, bleek hiervoor al, spelen dus niet alleen voor individuele onderzoekers en docenten, maar ook voor de universiteit als geheel, als instituut. We geven

28 Pieter Omtzigt, Kamervragen aan de minister van ocv, 5 september 2023. Zie voor een dringende oproep tot zelfreflectie door de rechtswetenschap: Van den Brink en Ortlep (2022).

29 Sinds 31 januari 2024 publiceren de Nederlandse universiteiten allemaal een publiek toegankelijk overzicht van de nevenwerkzaamheden van hun hoogleraren. Eerder waren de nevenwerkzaamheden – zo al – alleen te vinden op de persoonlijke pagina’s van de hoogleraren.

30 Norm 54 van de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit 2018. Zie voorts Van der Heijden (2003), die pleit voor terughoudendheid.

31 Stolker (2003: 766 e.v.). Over die discussie binnen de rechtswetenschap, zie Hertogh (2025), die de lijn doortrekt naar (het vertrouwen in) de rechtspraak. Zie voor empirisch onderzoek: Van Boom en Van Gestel (2015: 1336 e.v.).

32 Bakker en Jansen (2022: 3).

33 Bovens (2024).

34 Bovens (2024: 15).

35 Bovens (2024: 20).

36 Dogterom (2025).

tot slot daarvan nog een voorbeeld, voor wat het waard is. De Universiteit Leiden is in het kader van de sustainable development goals ('sdg's') onlangs partner geworden van de Global Coalition for Social Justice.³⁷ Deze coalitie is een wereldwijd initiatief van de Internationale Arbeidsorganisatie, een onderdeel van de Verenigde Naties (VN). Zij verenigt overheden, bedrijven, vakbonden, andere *non-governmental organisations* en kennisinstellingen. Samen werken zij aan concrete doelen, zoals lonen waarvan werknemers kunnen rondkomen, veilige arbeidsomstandigheden, het tegengaan van kinder- en dwangarbeid en het bestrijden van discriminatie op de werkvloer.

Er is veel goeds over deze samenwerking te zeggen en misschien is het zelfs een treffend voorbeeld van het belang van die transformatieve wetenschap-beleidsinteractie. Tegelijkertijd begeeft de universiteit zich *als instituut* wel in nationaal en internationaal politiek vaarwater, waarin het lastig navigeren kan zijn. Critici wijzen erop dat universiteiten plaatsen van open onderzoek en debat horen te zijn, niet van activisme. Zij vrezen dat zo'n sociale-rechtvaardigheidsagenda als institutionele norm kan leiden tot ideologische druk. Druk waardoor onderzoekers en docenten binnen de universiteiten zich moeten conformeren aan bepaalde politieke waarden en waarin afwijkende meningen kunnen worden ontmoedigd, gemarginaliseerd, gesanctioneerd of mogelijk zelfs gecanceld. De universiteit zou op die manier een politieke actor kunnen worden en dat zou op gespannen voet staan met haar neutraliteit. Wetenschap moet juist 'onafhankelijk' blijven van politieke of morele agenda's, zeggen deze critici.

Voor alle duidelijkheid, het lijkt ons heel waarschijnlijk dat universiteiten via zo'n programmatische agenda wetenschappelijk onderzoek en onderwijs goed kunnen verbinden met bijvoorbeeld deze belangrijke SDG's van de VN. Maar als een universiteit dat doet, moet er vooraf goed worden nagedacht en gesproken over de voorwaarden waaronder de samenwerking plaatsvindt, en over de mogelijke impact; impact op zowel de eigen academische gemeenschap als op de samenleving als geheel.³⁸

Wat we met het opwerpen van al deze vragen niet op voorhand willen beweren is dat we als academie 'dus' tekortschieten. Wij willen oproepen het gesprek over het vertrouwen dat de samenleving in ons onderzoek en onderwijs heeft of niet heeft en over onze onafhankelijkheid en neutraliteit opener en breder te voeren. Minder angstig misschien ook. Dat zou mooi passen in 'de nationale dialoog' die het Nederlands Rectoren College de komende tijd voert over academische vrijheid

37 Website Universiteit Leiden, Universiteit Leiden sluit zich aan bij wereldwijde coalitie voor sociale rechtvaardigheid, 7 juli 2025.

38 Een voorbeeld van dit denken is de opinie Minder steun voor diversiteit, inclusiviteit en kritische stemmen schaadt de universiteit én de samenleving, in het Nijmeegse universiteitsblad *Vox*, 5 november 2024.

en de samenleving in de onrustige tijd waarin we leven.³⁹ Bij voorkeur ook samen met het Rathenau Instituut, want al valt op dat in de Verklaring van de rectoren het woord vertrouwen niet één keer valt, de rectoren benadrukken wel dat universiteiten ‘geen bastion’ zijn, maar ‘een publiek instituut dat wortelt in verbondenheid met de samenleving’. De academische vrijheid aan de universiteit is, zeggen de rectoren, ‘niet alleen een recht dat moet worden verdedigd’, maar ook ‘een plicht tot verantwoordelijkheid en professionaliteit’. Zo is het precies, al helemaal als het gaat om wetenschapsbeoefening dicht tegen politiek en overheid aan.

Tot slot, wat maakt Kees zo’n goede adviseur?

We eindigen met Kees. We doen hem tekort als we hem vooral zien als producent van adviesrapporten. Ook in ‘puur wetenschappelijke zin’ is hij een van de groten onder de Nederlandse economen. Zijn werk aan de hervorming van het pensioenstelsel laat zien hoe diepgaande kennis en scherpe analyse kunnen leiden tot beleid en wetgeving die echte maatschappelijke transformaties mogelijk maken. Daarbij bleef hij trouw aan de academische integriteit en wetenschappelijke waarden en wist zo vertrouwen te wekken bij iedereen die met hem werkte, bij de politiek en in de samenleving.

Zijn nalatenschap, voor zover we daar nu al van mogen spreken, inspireert om wetenschap en beleid blijvend te verbinden. Maar ook om in tijden waarin wetenschappelijk onderzoek wereldwijd onder druk is komen te staan, scherp te blijven op onze waarden en tegelijkertijd menselijk en betrokken. Wat Kees voor óns beiden als voormalige faculteitsbestuurders tot zo’n fijne adviseur maakte, was zijn vaardigheid om te zien wat werkelijk belangrijk was voor ons, en ons tegelijkertijd helder en betrouwbaar advies te geven. Wij wisten dat we met Kees en zijn adviezen goud in handen hadden. Want bij Kees krijg je betrokkenheid, distantie en rolvastheid. Da’s goud waard!

LITERATUUR

- Bakker, Joas, en Rowin Jansen (2022), Normativiteit en viewpoint diversity in de rechtswetenschap, *Ars Aequi*, Redactioneel, 2022(1), 3
- Boom, W.H. van, en R.A.J. van Gestel (2015), Rechtswetenschappelijk onderzoek – een samenvatting van de uitkomsten van een landelijke enquête, *Nederlands Juristenblad*, 2015(20), 1336-1347
- Bovens, Mark (2024), *Opleiding als nieuwe verzuiling. En wat dit betekent voor de universiteit. Afscheidsrede Universiteit Utrecht*, Utrecht: Universiteit Utrecht
- Boutellier, Hans (2025), *De neo-tribale revolutie. Over vijandschap en solidariteit in een nieuw tijdperk*, Amsterdam: Van Gennep

39 Nederlands Rectoren College, *Verklaring over Academische Vrijheid*, mei 2025.

- Brink, Jacobine van den, en Rolf Orlep (2022), Hoe leidt de kinderopvangtoeslagaffaire naar een maatschappelijk relevante en kritische rechtswetenschap?, *Ars Aequi*, 2022(1), 58-63
- Damstra, A. (2025), *Van raad naar daad. Advisering in tijden van wetenschapsweerstand*, oratie Universiteit van Amsterdam
- Departement Werk, Economie, Wetenschap, Innovatie en Sociale Economie (2025), *Resultaten Wetenschapsbarometer 2024*
- Dogterom, Marleen (2005), *Wetenschap in roerige tijden*, Jaarrede Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
- Dunlop, Claire (2025), Knowledge, epistemic communities, and agenda setting, in Nikolaos Zahariadis en Kristin Taylor (red.), *Handbook of public policy agenda setting*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 253-269
- Galea, Sandro (2025), Editorial 'The health consequences of nonhealth policies in a time of policy disruption', *JAMA Health Forum*, 6(8), 15 augustus
- Gestel, Rob van (2022), Onafhankelijkheid en onpartijdigheid in de rechtswetenschap, *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 51(2), 126-135
- Heijden, Paul van der (2003), *Publieke intellectuelen*, Amsterdam: Vossiuspers uva
- Hertogh, Marc (2025), Is dit wel wetenschap? Over de status van de rechtswetenschap én de rechtspraak, *Nederlands Juristenblad*, 2025(28), 2343-2351
- Hulle, Rob van der (2025), De academische vrijheid in de VS onder druk – Enkele beschouwingen naar aanleiding van recente ontwikkelingen, *Nederlands Juristenblad*, 2025(18), 1370-1377
- Kaderwet Adviescolleges, *Stb.* 1996, 378
- Kayal, Michele (2025), 100 days of war on children, *First Focus on Children*, 28 april
- Nederlands Rectoren College, *Verklaring over Academische Vrijheid*, mei 2025
- Nieuwenhuis, J.H. (1985), Een neurotische behoefte aan schadevergoeding. Annotatie, *Ars Aequi*, 34(7/8), 417-421
- Opinie 'Minder steun voor diversiteit, inclusiviteit en kritische stemmen schaadt de universiteit én de samenleving' (2024), *Vox*, 5 november
- Pas, Niek, en Steije Hofhuis (2021), 'Woke' bedreigt de academische vrijheid, *NRC*, 24 oktober
- Scholvinck, Anne-Floor, Jaswina Elahi, Nelleke van den Broek Honingh, en Patricia Faasse (met medewerking van Geert Munnichs) (2021), *Vertrouwde wetenschap. Een kwalitatieve studie naar het publieke vertrouwen in wetenschap en opdrachtonderzoek*, Den Haag: Rathenau Instituut
- Slijf, Jelle, Bilal Demirel, Irene Huffnagel-Bastiaans, Romy van der Lee, en Alexandra Vennekens (2025), *Vertrouwen in de wetenschap. Enquête 2025*, Den Haag: Rathenau Instituut
- Schnabl, Nathalie (2025), De advocatuur onder druk, *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten*, 50(3), 255-259
- Sombroek van Doorn, M.P. (2024), *De steen van Antoine de Saint-Exupéry. Bouwen aan de samenwerking tussen recht en gezondheid*, oratie Universiteit Leiden
- Stolker, C.J.J.M. (2003), 'Ja, geléerd zijn jullie wel!' Over de status van de rechtswetenschap, *Nederlands Juristenblad*, 2003(15), 766-778
- Tweede Kamer (2021-2022), Aanhangsel van de Handelingen, 12 juli 2022, Antwoord op vragen van het lid Omtzigt over de Belastingdienst, die leerstoelen en hoogleraren financiert
- Wallach Scott, Joan (2024), Academic freedom & the politics of the university, *Daedalus*, 153(3), 149-165
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2025), *Deskundige overheid*, Den Haag: WRR
- Woolf, Steven H., Sandro Galea, en David R. Williams (2025), Comment 'The potential impact of the Trump administration policies on health research in the USA', *The Lancet*, 405(10495), 2114-2116